

Հրատարակինենքը իսկովին իմաստը համացած շնորհուած են առանց անդրագանձրութ ու մահի բառի մայր, կարծած են թէ փականքներու հետքարծ անհն եւ բառը երկարքի բաժնեկով՝ կարգապահ են ուր (?) գումարաց (կամածական նշունք): Այսպէս է են դ. Տէր Մկրտչեան՝ որ քննելով յիշելու բառը (Արտաս 1908, էջ 580) ուր կը կարգայ ուր, որով ուրիշական-ց կը լսայ ուր գումարաց: Ըստ իս խօսքը հնաևեաւա ձեռնով կը հասկցուի. «Ժիշտ ու պարզ խօսելով» Արթուր: Եւնուիքն եւ ասուց նման մերու բարձրականի խամբը կը փութար Աստուածած ծինը մեջ բերել, որպէս զի ...»:

84. Փրկնել:

Կազարացի եր եղալ եւ այր լսու ծշմարտութեան կարառութ և գրինին գրի Խորացեղի. Տիմոթ. էջ 234: Հմմա. Պու. 19—21. զիթուաւ նաև դուցուցի, որ եղեւ այր մարդարէ, զօր արգեամբ եւ բարձրականի... Անք ախնուէս ապ թէ ուր է որ փրկելոցն է լիրացել».

Փրկնելնոցն է ըստ «Քրիւլ», հմմա. Գրկանուարել:

85. Ք-զ-ո-ս-ցի:

Եւ երեւեալ մարդ, մարդ մերով նմանութեամբ տայր + շնորհաց զարմանակեաց գործոցն իմասաւ. Տիմոթ. էջ 31: Թուիր «լու ի միտ առնելու, հսկանակի ։ Զ մասնիկ է, ինչպէս ուրացի, բույն էւն»:

86. Ք-ո-ս-չի:

Տիմոթէս չորս տեղ այս ձեւը գործածած է «տեսորակութեամբ բառն տեղ ի բնակեա» էջ 122, 127, 151, 170, բորս ալ է +ուսուցի բացառական ձեւուց: Լուսանցքը վայ (էջ 122) բացարարուած է արդ էն տեսորակութեամբ, թուրքմանուստ է մի. Եւ քրած հսկնիչն. իբր չըրուծ արւուած, կամ շորիթեթեան»:

87. Ք-ո-ս-րէւլ:

Կերպ ծառոյի առեալ եւ կրեալ վասն մեր մորթեալ եւ ի շիմբ սերս վեճի ուրաց-ցւէլ: Թաղեցեալ. Տիմոթ. էջ 44—45:

Եւ թարեց զնս հսնդերք անկանման, ի նորու միրուս շերթ, զոր էր +ուսուրէւլ ի վեճ: Տիմոթ. էջ 46:

Հայցեարաք ի սիրու վեճ, զոր +ուր-ուշեց, Տիմոթ. էջ 47: = Եսայի ԾԱ. 1. «Նայցեարաք ի վիմ հաստատուն յորմէ կոփեցարուք», (ըստ այսմ է միւու վեճ «հաստատուն, սերտ, ամուր քարո»):

Ք-ո-ս-րէւլ «առաջել, կոփել», կազմուած +ը եւ հուսունէլ ձեւերէն, թարգ մանաբար յն. ձևու-ըւրան հսկնիչէն:

88. Ք-ո-ս-րէւլ:

Ք-ո-ս-րէւլ, էթէ զսյա պիտացյէ կրել. Տի-մոթ. էջ 25:

Յաղագս աղին զ ործոց ուշ ուր-ուիւրէ յգեղ, այլ յաղագս հայհյութեան. Տիմոթ. էջ 119. (= Յովէ. ք. 33. Ասոն բարույ զ ործոց ուշ առնեակ ք-ըեղ քարիու, այլ վասն հայհյութեան): Ք-ո-ս-րէւլ «քարիուելն», +սր-ուիւլ «քարիու ծուիւլ»: Հ. Յ. ՍՈՒՐԵՆԻՑ

(Աէրւէ:)

Թ Գ Թ Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ի Ւ Խ Ե

ՏԵՂԵԿԻՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԿՈՐՍ ՆԵՇԵՆԴԻ ՀԵԹ-
ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ԹՐՈՂԱՎՐԴԻ ՀԵԹՎԻՆ

Մինչեւ 1877—1878 թ. Ուռու-
թիւրքական պատերազմը կարս քաղաքում եւ
նորա շրջաններում ապրում էր իրատ քիչ
թուով հայ-կաթողիկեաց ժողովուրդ, որով
պարագում էին գիշաւորսապէս առեւորով ու
զանազան արհեստներով, Պատերազմը վերջա-
նալուց անմիջապէս յետոյ, երբ կարս վելայէթն
ու Բաթմամի շշնար անցան Բերլինի դաշնագրով
թուսից հզօր իշխանութեան նկրքոյ, հետ-
զիշեալ զանազան տեղերից եկան բնակութիւն
հաստատեցին կարս քաղաքում ու նորա նա-
հանգում հայ-կաթողիկեան: Այդ ժամանակ-
ները կարսում, այսինքն զեռ պատերազմ
սկսուեցաց մի քանի տարի առաջ — 1870 թ.
— Երբանկայիշտատակ Ստեփանոս եպիսկ. Մել-
քիսեղեկեանի առանձնորդութեան ու Պետրոս
վարդապետ Բերդիկեանի յաջորդութեան օրով
Տիմէ է գրուում կարսի Հայ-կաթողիկաց եկեղե-
ցու շինութեան պատմական Ախուրեան (Ռան)՝
իսկ այժմ կարս-չախ ձախ ափին, մի բար-
ձուկի, մայսի վայը, որ պարում էին Հայերի:
Եկեղեցու շինութիւնը աւարտուել (1876 թ.)
եւ օծուել է նոյն Սրբազնի ու վարդապետի
ձեռոր «Գրիգոր Լուսաւորիչ», անոնով, ինչ-
պէս վկայում է այդ բանը այդ տաճարի զրան
ճակարի միակ ալ ձանակը թիւնը: «Ի փառս
Ըմնասուրե Երրորդութեան շննեցաւ Տաճարս
այս Ծայակապ յանոն սուրբ Գրիգորի Լու-
սաւորիչ Հայաստանեայց Հայրապետի կար-
ստանակ Ծոյ-կաթողիկաց փցթեռանդն աշխա-
տածոք ի 1876 սեպտեմբերին:

Ահա այդ եկեղեցու շուրջն են բոլորան՝
բնակութիւնն հաստատած թէ բնիկ կարսի Հայ-
կալուլիները եւ թէ երդանուշեց, Երդունից

եկած վաճառականները. կան 10—15 տուն բնակիչներ նաեւ քաղաքիս բայրամ-փաշան կոչուած թաղում, որոց պարագմանքն է երեխադրութիւնն ու անանապահութիւնը: Ըստ կարս նահանջի պաշանական Տեղսկադրին՝ Կարս քաղաքի Հայ-կաթոլիկաց ընդհանուր թիւն է առ 1 յունուարի 1908թ. 391 հոգի. 200 արական եւ 191 իգական 65 տնով, թէեւ աւելորդ չեմ համարում աւելացնելու, որ իմ մասնաւոր քաղաք տեղեկութիւնից երեւում է որ 85 տուն բնակչութիւն ունի ներկայիս Հայ-կաթոլիկ համայնքը:

Անչ ասել կ'ուզէ, որ նորա պարապելով զլսաւողապէս առեւտրով՝ շատ բարեկցիկ հետանք ունին, եւ ի պատի այդ փոքրիկ հայ համայնքի պիտի ասեմ, որ ունեւութերից շատերը իրենց զամաներին ուղարկում են տեղական միջնակարգ — տղայոց ուշալական եւ օրիորդաց գիմնազիոն՝ դպրոցները. կան բաւական թուով մանուկներ եւ պատասխներ թիվինի, երեւանի, Ալէքսանդրապոլի եւ Վենետիկի միջնակարգ գլոբոցներում... միով բանիւ օրախուանչուութեամբ ու հրճուանքուանք պիտի հազօրդեմ իմ պատուական ընթերցողն, որ մեր համայնք հայ եղայուները ուղինչ չեն ինայում իրենց նոր սերնդի կրթութեան, ուսման, լուսաւորութեան սուրբ գործի համար: Եւ արդարութիւնը պահանջում է խստովանել զիս, որ այդ ուրախակի երեւացը նկատվում է ծնորոց մէջ 1890 ական թուականներց ի վեր. իսկ մինչ այդ ժամանակները նշան կրղիացած, հիւսուսնաց կեանք երն վարում, հեռու պահելով. միանդ ամանջ ազգային փրկարար, կենարար սուրբ Գաղափարից... նշան լաւ ըմբռնեցին այդ փրկարար ժամանակի նդին եւ սկսեցին նորու հետ ընթանալ յառաջ... Փառը եւ պատիւ մեր համաերիցացի Հայ-կաթոլիկ ժողովնեւ:

Կարսի Հայ-կաթոլիկ համայնքը ունի եկեղեցուն կից մէ եկեղեցական-ծխական միդասեան դպրոց, որը հիմնուել է 1895թ. երկսեռ աշակերտաց թիւն է այժմ՝ 80: Դպրոցը ունի աւագ-ուսուցիչ, վարժուհի, հրանուսոյց, երգեցով, ուսուցիչ: Կառավարվում է դպրոցը համայնքից ընթառուած 5 հոգուց բաղկացած հոգաբարձութիւնից ժողովրդապես քահանայի սախագահութեամբ: Դպրոցը դանում է նահանգական դպրոցական Տեղսէ հսկողութեան տակն եկամուաներն են աշակերտաների թօշակները եւ եկեղեցու մաւարք:

Ճառ աւելացնեմ այսր ամենայնի, որ ներկայուն ժողովրդապես է համարվում կարսում վերցիշեալ Հայր Պետրոս վարդապետ Բերդիկեան, իսկ մարտան Առժանանապ. Դասիէլ Վարդ-Աստրեանը, որը 1908թ. վերցիշեալ է նշանակուել:

Այժմ խօսենք կարս նահանջի Հայ-կաթոլիկ ժողովրդի մասին համառօտակի. “համառօտակի”, եմ առամ, վասն զի անձնական տկարութիւնն չի ներում երկար կանգ առնելու ըստ ամենայնի գոհացում տալու իմ ընթերցողի հետարբեութեանը:

Կորու շրջանուու:

1. Գորտիու (Կարախաչ) անուն գիւղը՝ 34 մելց բանկացած: Գիւղիս մանկաց ընդհանուր թիւն է 258 հոգի. 141 արական եւ 117 իգական սեռի: Ունի բաւականաչափ արգաւանդ վարելահողեր, արօտատեղեր, մարգագետիններ, պատուական, առողջարար չուր: Գիւղացիք պարապում են երկրագործութեամբ եւ անանապահութեամբ, ընդհանրապէս բարեկեցիկ հետանք կը վարեն: Գիւղի հոգեւոր հովիւն է Յակոր վարդապետ Մկրտչեան. ունին նորաշնեն եկեղեցի Ս. Աստուածածին անունով:

2. Գուշչու (Ճաշկով). Գիւղ գտնվում է Կարսից ընդամենը 15 վերատ հեռաւորութեան վրայ. հիմնուած 1908թ. յունիսին, կովկասեան Տէր Փոխարքայ մարդասէր Պօրեցով-Դաշուով կոմիտ անուամբ. մնակիշները գաղմել են բորչալու գաւառի (Թիֆլիսի նահանգ): Ծիշ-թափա կոլուած գիւղից ուր ապրում են եղել վասիկ Օրբելին եւ այլ իշխանների կալուածքներում. սակայն ցաւ ի սիրտ պիտի այստեղ արձանագրենք, որ վասիկ “իշխանները, անտանելի, անսակելի հարկիրով ու բեգեաներով ծանրաբեանելով իրենց հաղերի վրայ տանեակ տարիներց ի վեր իսկեզ ու կրակ, բնակութիւնն են հաստատած այն ել հողագուրի առանց գիւղական մնակութեան, վերըններս հարկադրուեցած դիմել մարդասէր կոմիտ յատկացնել իրենց բնակութեան համար կարսի շրջանի “Մուստափա-ալա”, կոչուած աւզը 1439 գեւստափն հողվ՝ իւր (կոմիտ) անունով գիւղ հիմնելու: Փփառքը անսալով նոցա արդար ինդանափին՝ թոյլ է տալիս նոցա գաղմել այդտեղ եւ հիմնել իւր անունով գիւղը: Այդ նոր գիւղի բնակչաց թիւն է իւր 332 արական եւ 286 իգական՝ 80 տանով:

գիւղը չունի եկեղեցի եւ քահանայ. խչպէս սեղեկացայ մի արժանահաւատ աղբիւրից Ծիշթափից գտըւ է իրենց նախկին քահանան հօգուելու իւր ցրուեալ բանաւոր հօտը...

Կողմանէնի լրջուածու:

1. Աղ-Քիշե կամ Խոշ-Քեւում (Ճերմակ վանք), իսկ Խուսերէն ԱԽ-Տևաս գիւղը, գիւղ հին է, բաղկացած է բնդ ամէնը 33 տնից՝ 209 հ. արական եւ 190 հ. իդական բնակչութուով: Առէն եկեղեցի եւ Հովիտ: պարագում են գիւղացիք երկրագործութեամբ ու անանապահութեամբ: գիւղը ունի արգաւանդ վարելահողեր եւ արօտատեղեր:

2. Գիւլ-Հեյրան (Պոլս-Գեյրան) նոր գուտ չայ-կամ, գիւղը, որը գտնուում է Կարսից 30 վերաս հեռաւորմեան վրայ. գիւղը հիմնվել է 1908 թ. յուլիս ամսից: բնակչիները գաղթել են Թիֆլիսի նահանգի Բոլցանոի գաւառի Ղօթուր-Բուլադ գիւղից՝ նեղուելով վրացի լշխաների Ֆրաններում... Գիւլ-Հերանի այժմեան բնակչիները եւ նախկին Ղօթուր-Բուլադիները նեղուելով զիմում են երկրիս Տէր Փոխագոյացին, թախանձագօք խնդրելով որ տայ իրենց մնակութեան համար Գիւլ-Հերան հօջուած գիւղը, որի բնակչութը — թերկեմեները — պիտի գալթեին թիւրքիա... Յարգուում էնցան խնդրանքը. Ղօթուր-Բուլադիք գնում են արժան գներով թարաքամաներից նոցա աները — իրճնկ իրմիթները — ու գաղթում նոյն թուուն գիւլ Հեյրան: Ի պատիւ Փոխարքայի Տիկնով՝ Ղօթուր-Բուլադիները թշլլուութիւն են սաացնել վլրակօշեր իրենց նոր գիւղը եւ անուանելու “Հելգաւետինիկյէ”, (Ելուզաւետինուու):

Նոցա թիւն է 150 արական եւ 124 իդական 34 տնով: Յատկացուած է բնակչիներն իրենց առօրեայ ապրուուը հայթաթելու համար՝ 995 դեսեաթին հող: Հողը եւ ջուրը իսխա պատուական ու առողջարար է, գիւղում կայ մի հին հայկական եկեղեցի, ողը մատիր են վերանորոգել, առ այժմ գիւղը քահանայ չունի. Կարօտ են մի ուսեալ, զարգացած, իւր ս. կողման բարձրութեան վրայ կանգնած քահանայի հօգուի...

3. Կալզուած աւանում ապրում է 2 տուն չայ-կաթօիքի, որոնք պարագում են տուարով:

Օլմի լրջուածու:

1. Շրջանում գտնվում է միակ Հայկամուկի գիւղը՝ Օլմ (Օլմի) Ոլորի անունով. ընդամենը 7 տոնից եւ 40 արախաննեւ 31 իդականն սեռն պատկանող բնակիչներով: Գիւղացիքը պարագում են երկրագործութեամբ, անանապահութեամբ ունին բաւականացափ վարելահողեր ու այգիներով, որոնց հասցենով բարեկեցիք կեանք են վարում:

2. Օլմի աւանում մի վերաբնակող ընտանիք:

Աբրե-հանի լրջուածու:

1. Աբրահանի աւանում 3 ընտանիք. իսկ շրջանում եւ ոչ մի ընտանիք:

Կարս, 14 Փետ. 1909:

ԱՍՏՈՒԱԺ-ԱՑՈՒՐ ԱԼԿ-ՅՈՎԱՐԵՒԽԻՅԱՆ

Ի Ե Զ Ա Կ Ա Ր Ա Ս Ա Կ Ա Ն

Դ Ա Ն Ս Ց Ո Ւ Ը Մ Ա Ր Ի Ւ Ը Մ Ա Ր Ո Ւ Ը

Դ Լ Ո Ւ Խ Զ.

Ալբայ Բ-րբ-սոնի բ-նուուրել-չու-ը-ն-ը-ը-ը:

(Ը-ը-ն-ու-չ-ս-ը-չ-ը-չ-ը-)

72. Այժմ Այհազնի երդին վրայ նախ դիմունք այս սկզբունքներուն ճշմարտութիւնը, կարգավու անոր տողերը հուետորական շեշտին համեմատ եւ անդամատելով:

Երիներ լ երին ե- երին.

“Երկին եւ երկիր, հոս մէկ բառ կը համարուին, “աբեզզեքը նշանակութեամբ, անոր համար բայն ալ եզակի դրուած է սերկներ,” (լ. 3:)

Երիներ լ ե- ժեր-անէ ն-դ-ն.

Ածական եւ գոյական միասին քառախումք մը կազմած են, շեշտը գոյականն վրայ է, զի ան է հիմնական բառը. “ծիրանի, ածական անոր տուսերն է, քշանցքը, զարդը”:

Երին է ժայռ-անէր լ ըստին իւնին:

Այս տողը միւսներէն շատ աւելի վաճէր կը պարունակէ. 12 վաճէ. մինչ առաջն տողը